

Katarzyna PRZYBYŁA
UKSW, Warszawa, Polska

**PRZEMIANY W OBRĘBIE SYMBOLI NA TLE PRZEMIAN
KULTUROWYCH NA PRZYKŁADZIE LITERACKIEGO
WYOBRAŻENIA „SOWY”**

Katarzyna PRZYBYŁA
UKSW, Warsaw, Poland

**TRANSFORMATIONS WITHIN THE SYMBOLS ON THE
BACKGROUND OF CULTURAL METAMORPHOSES ON THE
EXAMPLE OF THE LITERARY IMAGE OF "OWLS"**

Throughout the centuries, the image of owl has grown into a rich symbolism from the Greek attribute of wisdom to the Roman herald of death. The symbolism formerly was associated with a state of knowledge at that time, or rather with lack of knowledge about a nocturnal predator. Human fantasy endows with increasing knowledge and declining populations with new, often different from known meanings to make owls likable, beautiful, nice, and thus keep them alive. On the basis of selected literary works (for example: J. Flavius, W. Shakespeare, I. Krasicki, A. Mickiewicz and the cult children's books such as: *Pinocchio*, *Winnie the Pooh*, animal stories by Vitaly Bianka and *Harry Potter*) I follow changes in cultural symbolic meanings. The beginning of a scientific (different from the dominant in XIX century superstition-folk) approach to night birds dates back to the interwar years ("The Forest Newspaper" [1928] and the fairy tales by Vitaly Bianka). Radical change of owl's image in literature is brought by Joanne K. Rowling's novels in the book series *Harry Potter* [1997]. They are presented as a useful and generous (eg. they spread mail with dedication in any time of the year), their attractiveness is emphasized by the fact that the main character's pet is a white owl named Hedwig (the white colour represents "purity" „and the namesake saints are: heilige Hedwig and St. Jadwiga). Owls in the novel have names and their possession among the children is considered to be „fashionable". The extraordinary beauty of these birds was shown especially in the adaptation of the first volume of the novel. I strongly believe that the literary "character" of the owls presented at *Harry Potter* put a beginning to further transformations of the cultural meanings of this symbol.

Słowa kluczowe: sowa, przemiany kulturowe, symbol, *Harry Potter*
Key words: owl, cultural change, symbol, *Harry Potter*

Symbolika sowy nie tylko jest bardzo wieloznaczna, ale wciąż ewoluuje, obrasta nowymi znaczeniami. Sowi wygląd nietypowy wśród zwierząt, jej tryb życia oraz powszechne występowanie na całym świecie spowodowały, że na skutek kontaktów międzykulturowych znaczenia wyobrażeń sowy mieszały się.

Zmieniała się też w miarę postępu nauki wiedza na temat tych ptaków, co skłaniało do rewizji przekonań wynikających z dawnych zabobonów. Budziła się wreszcie świadomość ekologiczna, przeciwna bezmyślnemu tępieniu ptaków traktowanych przez wierzenia ludowe jako złe. Rozwój nauk przyrodniczych w XIX wieku sprzyjał sowom, ale jeszcze w połowie XX stulecia na wsiach zdarzało się spotkać przybitego do drzwi domów czy stodoł martwego ptaka, którego trup miał chronić mieszkańców domu przed śmiercią lub bydło gospodarskie przed zarazą, albo zapewnić domownikom szczęście¹. Na stronie internetowej „The Owl Pages” prowadzonej przez Deane’a Lewisa znajduje się przegląd mitologicznych znaczeń nadawanych sowom w różnych częściach świata (Lewis 2012). W ostatnich dwudziestu latach wydano wiele książek dotyczących zarówno legend związanych z symboliką tych ptaków, jak i publikacji naukowych lub popularnonaukowych, nie mówiąc o dziesiątkach artykułów (między innymi: Warhol 2008, Weinstein 1989, Browne, Warren 1995, Knowling 1998, Mrowiec 2014, Kłosiewicz, Kłosiewicz 2011, Heintzenberg 2008)². Dla naszej kultury ważne są związki tego symbolu z myślą grecko-rzymską, słowiańską, również indyjską czy hebrajską (semicką). W kulturach rzymskiej i greckiej sowa była przedstawiana jako symbol mądrości. Zarówno grecka bogini Atena, jak i jej odpowiednik – rzymska Minerwa, miały jako swoje święte stworzenie sowę. Z powodu dużych oczu, szerokiej szlary wokół nich, sugerujących, że musi się za nimi skrywać olbrzymi mózg oraz z powodu nocnego trybu życia (widząc w ciemnościach miała rozeznawać rzeczy i fakty niewidoczne dla innych), była ptakiem bogini mądrości. Ten symbol jest najbardziej trwałe w naszej kulturze, chociaż podlegał pewnym – a czasem skrajnie odmiennym modyfikacjom – o czym za chwilę.

Mity, podania ludowe i przesady w świecie rozświetlanym jedynie przez ogień wywierały przemożny wpływ na poglądy ludzi dotyczące zwierząt. Stworzenia prowadzące nocny tryb życia utożsamiano ze sługami duchów świata ciemności, w którym ludzkie zmysły zawodziły. Zwierzęta lub ptaki aktywne nocą wydawały się być w zмовie ze złowieszczymi siłami. (...) (Ryken 1998: 844)

– i to jest kolejne z najstarszych popularnych znaczeń.

Przemiany Owidiusza ukazują ciekawe interpretacje związane z obecnością sów – od razu wieloznaczne. Osoba padająca ofiarą zemsty bogów zamieniała swą figurę na postać sowy lub puszczyka:

tak Koronis zostaje przemieniona w sowę przez Palladę (Atenę) za „bycie szczebiotliwą” (Owidiusz 2002: Księga II, wers 571).

Prozerpina (Persefona) była bliska wyjścia z podziemi po wstawiennictwie Ceres (Demeter) u Jowisza, jednak musiałaby będąc w „pieklach” „nie tknąć

¹ Sowa, symbol mądrości czy ucieleśnienie złych mocy. Oprac. J. Radzewicz. // *Rolniczy Magazyn Elektroniczny*, Centralna Biblioteka Rolnicza im. Michała Oczapowskiego, rme.cbr.net.pl/index...i.../676-sowa-symbol-mdroci-czy-ucielenienie-zych-mocy [dostęp 19.05.2017]; Gołdowski 2015; Dreamstoher 2006.

² Wiadomości czerpałam również z ww. pozycji.

potrawy”. Ta – niczego nieświadoma „zgwałciła post”, zjadłszy siedem pestek granatu. Był tylko jeden tego świadek, Askalaf, który jednak nie chciał zatrzymać dla siebie cennej wiedzy. Za karę Prozerpina zmieniała go w puszczyka³.

W innej z Owidiuszowych historii (Owidiusz 2002: Księga VI, w. 438-440, s. 142) puchacz wystąpił w roli wróżbity i to jest również jedna z ról niektórych gatunków sów.

Sowa była ptakiem złowróżbnym, ptakiem śmierci zarówno w kulturze rzymskiej⁴, jak i semickiej⁵. Rzymianie wierzyli ponadto, że pióro sowy położone obok osób śpiących, skłania je do mówienia przez sen i ujawniania ich sekretów (Eason 2008: 71). Sowa symbolizowała więc również poznanie, wiedzę większą niż dostępna dla przeciętnych śmiertelników, rodzaj oświecenia, wtajemniczenia (taka występuje w symbolice masonów⁶ czy iluminatów⁷).

O symbolice sowy w chrześcijaństwie pisze Dorothea Forstner:

W pismach Ojców Kościoła spotykamy się z bardzo odmiennymi interpretacjami *chrześcijańskiego* rozumienia symboliki sowy. Jedni widzą w niej symbol tych, którzy lubią duchowe ciemności, a lękają się światła, Zbawiciela. Do nich należą niewierzący, heretycy i filozofowie. (...)

Inni komentatorzy patrzą na sowę z zupełnie innego punktu widzenia, odwołując się do słów Psalmu 102, 7: „Stałem się jak sowa w ruinach”. Pseudo-Melito z Sardes zna w swym piśmie *Clavis* tylko jedno symboliczne znaczenie sowy streszczające się w trzech słowach: »Christus vel Sanctus«. *Chrystus*, samotny w ciemnej nocy cierpienia – *święty* w nocy wiary, oddaleniu od światła i kontemplacji. W jaki sposób ta noc staje się najjaśniejszym światłem, wyjaśnia św. Paulin z Noli.⁸

³ Owidiusz 2002: Owidiusz *Przemiany (Metamorfozy)*. Tłumaczył B. Kiciński. Kraków: Wydawnictwo Zielona Sowa, Księga V, 439-555, s. 122–123. Przemiany w sowę „odbywały się” również za czasów Chrystusa. Otóż według legendy córka piekarza odmówiła podzielenia się chlebem z dźwigającym krzyż Jezusem i została „za karę” zamieniona w sowę, Sowa [hasło] // *Słownik symboli literackich* 2003. Opracowanie R. Kuleszewicz. Białystok: PRINTEX, s. 232; Margasińska 2016. Mamy tu przykład przenikania do literatury apokryficznej legend różnych kultur. Jezus nie mógł zamienić córki piekarza w sowę, bo nie był mściwy, ale Owidiuszowi bogowie – byli owszem – bardzo.

⁴ „(...) in Rome the owl was considered a harbinger of death if it perched on a roof or on public building and hooted”, Eason 2008: 71.

⁵ „Ptaki zamieszkujące ruiny (miejsca przeklęte) zdradzały przez to związek z mrocznymi siłami nadprzyrodzonymi (Iz 13, 20-23; 34, 11-14, Ap 18, 2)”, Ryken 1998: 844.

⁶ Zob. *Historia literatury polskiej w dziesięciu tomach*. T. IV, *Oświecenie: część pierwsza* 2003. Autor tekstów Cieński, A. i in., red. A. Skoczek. Bochnia: Prowincjonalna Oficyna Wydawnicza, Kraków: Wydawnictwo SMS, s. 15 (jest tu zamieszczony wolnomularski sztych: „Sowa”, nieznanego autorstwa, miedzioryt).

⁷ Zob. symbol związku iluminatów bawarskich – sowa Minerwy, Iluminaci bawarscy [hasło] // *Wikipedia*, https://pl.m.wikipedia.org/wiki/iluminaci_bawarscy [dostęp 12.05.2017].

⁸ Forstner 1990 w: 246-247. „Pierwsi mistycy wierzyli, że sowy mają w oczach

Stanisław Kobielus w *Bestiarium chrześcijańskim* cytuje średniowieczne traktaty: *Fizjologa* Epifaniasza, *De universo* Rabanusa Maurusa i *Hexaemeron* św. Ambrożego. Pisze tak:

Symbolikę miała ambiwalentną. W *Fizjologu* jest utożsamiana z Chrystusem: „Możesz się zapytać: «Sowa jest przecież ptakiem nieczystym, więc jakżes można jej wygląd przenieść na Zbawiciela?». Apostoł jednak pięknie mówi: «Tego, który nie znał grzechu, za nas uczynił grzechem» (2 Kor 5, 21). Podobnie w *Fizjologu* w edycji Epifaniasza jest napisane, że Chrystus umiłował ludzi siedzących w ciemnościach/ i w cieniu śmierci (...)

Raban Maur powiada, że sowa (...) symbolizuje ludzi unikających światła prawdy, pogrążonych w ciemnościach nieustannej ślepoty szatana. Mają bowiem w pobliżu Chrystusa, lecz Go nie dostrzegają. Są przenikliwi w małych rzeczach, a ślepi w wiecznych, gdyż żyją w ciemnościach swoich grzechów” (Kobielus 2002: 300-301).

Ptaki były również symbolem ucieczki i bezpieczeństwa, ptasie skrzydła – miejscem schronienia. Umiejętność latania i zdobywania pożywienia, chociaż ptaki „nie sieją ani żną” (Łk 12, 24) symbolizuje idylliczną egzystencję, wolną od trosk. Ptaki wskazywano jako wzór pobożności, ponieważ ufały, że Bóg je wyżywi (Ps 147, 9; Hi 38,41).⁹

Sowa w *Biblii* jako symbol osamotnienia, wiązana jest z miejscami opuszczonymi, niezdatnymi do zamieszkania przez ludzi, z ruinami, „jestem podobny do kawki na pustyni/ stałem się jak sowa w ruinach”¹⁰ – woła psalmista. W *Księdze Izajasza* prorok ogłasza zagładę pogan: „Puchacz i kruk go zamieszkają” [kraj Edomitów]¹¹. Sofoniasz przepowiada tak wielkie zniszczenie miast i narodów, przeciwników Izraela, że „sowa zaświszcze w otworze okna, a kruk będzie na progu”¹².

Józef Flawiusz, żydowski historyk z początków chrześcijaństwa, uczestnik i autor „wojny żydowskiej” (dowodził żydowskimi powstańcami w czasie

---

świecącą substancję, która rozprasza ciemności i ułatwia widzenie. W podobny sposób blask Chrystusa ma rozpraszać ciemności tego świata i wskazywać właściwy kierunek. Sowa Chrystusowa przedstawiana jest z krzyżem na piersi lub głowie. W *Le Livre des Symboles*, mądrość Ducha Świętego jest przedstawiana jako sowa niosąca światło ciemnym duszom niewierzących. Sowa, symbolizując wiedzę uzyskaną poprzez samotną modlitwę, pojawia się na obrazach pustelników; oznacza medytację, pustkowie lub samego mędrca i często jest przedstawiana na zwoju bądź księdze”, Dreamstoher 2006. Dough Gray podaje jeszcze jedno z chrześcijańskich znaczeń sowy, a mianowicie, że może ona symbolizować człowieka sprawiedliwego, który „nie chce chodzić w świetle dumy, ale ukrywa się w ciemnościach pokory”, Gray D. Owl // Gray D. *Christian symbols*, http://www.christiansymbols.net/animals_13.php [dostęp 13.05.2017].

⁹ Zob. Ryken 1998: 845.

¹⁰ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu* w przekładzie z języków oryginalnych 1980, *Ps 102.7*, s. 662.

¹¹ Tamże, *Iz 34.11*, s. 877.

¹² Tamże, *Sof 2, 14*, s. 1100.

historycznego wydarzenia z lat 66-70 (73) skutkującego spaleniem Świątyni Jerozolimskiej, a także je opisał w dziele *Wojna żydowska* wspomina sowę w dwóch „rolach”, jako wysłanniczkę Boga i jako zwiastunkę śmierci (Flawiusz 1962: księga osiemnasta, VI, 7 (186-195), s. 853-854).

W *Makbecie* Szekspira wielokrotnie pojawia się sowa jako zwiastun śmierci lub znak będący świadectwem zbrodni. Np. w scenie 2, II aktu *Makbeta*, Lady Makbet wchodząc na dziedziniec zamkowy mówi do siebie patrząc na uśpionych niedawno przez siebie trującym napojem „pijanych pachółków szydzących chrapaniem z swego obowiązku” (Szekspir 2010: 30). „To puszczyk zahuczał, złowrogi ten stróż nocny, który groźne woła dobranoc” (Szekspir 2010: 30). Puszczyk zahuczał wiedząc o uwikłaniu w zbrodnię. Gdy chwilę później nadejdzie Makbet, nawiąże z żoną taki dialog:

Makbet: Stało się. Słyszałaś hałas?

Lady Makbet: Słyszałam sowy krzyk i poświerk świerszcza.

Cóżeś to mówił mężu?

Makbet: Kiedy?

Lady Makbet: Teraz

Makbet: Gdy tu wchodziłem?

Lady Makbet: Tak (Szekspir 2010: 31)

Sowa „wie” o dokonanej zbrodni, niejako ją obwieszcza. Również zwiastuje. Starzec w rozmowie z Rossem – panem szkockim, który będzie próbował odkryć mordercę króla, opowiada, że jakiś czas przed zbrodnią widział „sokoła majestatycznie się unoszącego; wtem nędzna sowa napadła go z boku i zadziobała” (Szekspir 2010: 42).

Szekspir nie raz będzie wprowadzał do tekstów swoich dramatów symbolikę różnych zwierząt (Margasińska 2016).

Szekspir jako pierwszy zaczyna „bawić się” symbolem sowy, bazując na skojarzeniach. Wprowadza ją w świat literatury świadomie nawiązując do kulturowych konotacji. Potrzebna mu jest w dramatach do budowania napięcia. Podobnie będą czynili pisarze romantyczni, konstruujący utwory, przez które przewijają się elementy zaczerpnięte z ludowych przekonań, z tzw. „mądrości ludowej”. „Puchaczem” i „puszczykiem” chętnie posługuje się Adam Mickiewicz, na przykład w pochodzącej z *Ballad i romansów* balladzie *Lilije*, w której to zbrodniarka „Pani”, pozbawiwszy właśnie swojego męża życia, biegnie po poradę do pustelnika, co ma czynić – by zbrodnia się nie wydała. A oto wrony i sowy już wszystko wiedzą, gdyż w drodze do chatki pustelnika słyszy, jak:

Wrona gdzieniegdzie kracze

I puchają puchacze¹³

¹³ Mickiewicz 1993: Mickiewicz, A., *Lilije*. // Mickiewicz, A. *Ballady i romanse, sonety, inne wiersze*, Kraków: Eventus, s. 69.

W wierszu Do M*** dusza podmiotu lirycznego (wiemy, że Adama) ma się objawić pewnej M (czyli, co jest tajemnicą Poliszynela – Maryli) pod postacią puszczyka. Taki wygląd przybierały dusze potępione (Majewski 1899: 4) – poeta sugeruje więc Maryli swoje samobójstwo z miłości...?¹⁴

W wieku XVIII poza byciem przedstawicielką świata duchów, literacka sowa oznaczała „nietypową mądrość”. Wyróżniała się wśród ptaków, co jedni pisarze dowartościowywali „na serio”, a inni „z przekąsem”. Ignacy Krasicki ustami orła w bajce *Orzeł i sowa* doceni sowę, której współczuł, że nie widzi w dzień, gdyż to ona ostrzegła ptaka przed myśliwym:

Na jednym drzewie orzeł gdy z sową nocował,
Że tylko w nocy widzi, bardzo jej żałował.
Dziękowała mu sowa za politowanie.
Wtem, uprzedzając jeszcze zorza i świtanie,
Wkradł się strzelec pod drzewo; sowa to postrzegła
I do orła natychmiast z przestrożą pobiegła.
Uszli śmierci; a wtenczas rzekł orzeł do sowy:
„Gdybyś nie była ślepą, nie byłbym ja zdrowy” (Krasicki 1989: 157)

Inaczej jawi się sowi rozum w wierszu Jeana de La Fontaine’a *Mysza i sowa*. Autor przytacza w sposób zabawny nieco niesamowitą historię, którą sam nazywa „dowcipem świetnym, przewybornym”¹⁵, jak to odkrył, że sowa hodowała w dziupli myszy. Dostarczała im ziarenek zbóż, innymi słowy tuczyła je niczym Baba Jaga z bajki o Jasiu i Małgosi, żeby je następnie zjeść. Ponieważ nie mogła zjeść wszystkich na raz, włożyła je do prowizorycznego więzienia, z którego jednak przed jej apetytem uciekły. Sowa wpadła więc na pomysł pouciania im nówek, żeby więcej nie mogły zbiec. Poeta wysławia mądrość, „gospodarność” i przebiegłość tak przezornego ptaka porównując sowi wywód, który doprowadził do konkluzji, że myszki pozbawione łapek – nie uciekną – do rozumowania Arystotelesa.

O ile w Oświeceniu sowi „rozum” wywyższano, w epoce Romantyzmu nie obchodzono się dobrze z sowami pod żadnym względem. Pokpiwano z ich mądrości. Ponieważ długo myślano, że sowy nie widzą w dzień, pojawiły się w związku z tym dwa wytłumaczenia. Jako ptak nocy walczyły z orłem – ptakiem słońca (symbolizowały ciemne moce), ale również oznaczały przeciwieństwo mądrości – głupotę.¹⁶ Tak przedstawia sowę Aleksander Fredro w *Panu Jowialskim* (Fredro 2003: 33). Komedia została napisana w 1832 i w tym samym roku wystawiona (Marszałek 2003: 157).

***

---

¹⁴ Zob. Mickiewicz 1993: Mickiewicz, A. Do M***// Mickiewicz, A. *Ballady i romanse, sonety, inne wiersze*, Kraków: Eventus, s. 156.

¹⁵ Fontaine, J. de La. *Mysza i sowa*. // http://gabriellas.prv.pl/J.de_La_Fontaine/Mysza_i_sowa_J.de_La_Fontaine.html [dostęp 30.08.2018].

¹⁶ Sowa [hasło] // *Słownik symboli literackich*. Dz. cyt., s. 231.

Pierwsze próby naukowego podejścia do sów widzimy w klasyfikacji ptaków szwedzkiego przyrodnika Karola Linneusza. W dziesiątym wydaniu słynnego dzieła *Systema Naturae* z 1758 roku, w którym znalazły się 4162 gatunki zwierząt, opisał takie rodzaje sów, jak: sóweczkę (zwyczajną, *Glaucidium passerinum*, 1758), włochatkę (zwyczajną, *Aegolius funereus*, 1758), syczka (zwyczajnego, *Otus scops*, 1758), uszatkę (zwyczajną, *Asio otus*, 1758), syczonią krzykliwą (*Megascops asio*, 1758), puszczyka (zwyczajnego, *Strix aluco*, 1758, puchacza śnieżnego (*Bubo scandiacus*, 1758), puchacza (zwyczajnego, *Bubo bubo*, 1758).¹⁷ Wprowadzona przez Linneusza typologia stała się podstawą naukowej klasyfikacji biologicznej organizmów.¹⁸

Za wcześniejsze próby opisu czy klasyfikacji sów może uchodzić słynna XVI-wieczna (wyd. 1584, Waśkowski 2015: przypis 3, s. 160) książka Mateusza Cygańskiego, dotycząca polowania – *Myślistwo ptasze*. Zawiera ona poza głównym tematem sposobów polowania, między innymi opis krajowych ptaków, wśród których znalazła się i sowa. Autor przytacza czasem przysłowia na temat ptaków. Cytuje taki wierszyk, w którym sowa wypada bardzo niekorzystnie:

Nienawistna wszystkim ptakom sowa,
Wzrost mierzony i odęta głowa,
W nocy ptaka niejednego sprzątnie,
W dnie siedzi jako czart pokątnie (Cygański 1842: [podaję numer strony skanu] 191)

Sowa niejedną zresztą musiała znosić obelgę od czasów średniowiecza. W rozdziale XLIX *Aviarium*, średniowiecznego traktatu o symbolice zwierząt czytamy, za Izydorem, że sowa „zwana jest ptakiem plugawym, ponieważ odchodami plami miejsce, które zamieszkuje. (...) jest ptakiem ociężałym z powodu upierzenia, to jest z nadmiaru ciała i niedomagań umysłu, i ograniczonym także ciężkim lenistwem” (*Aviarium* 2005: 144). W książce *To rzekł Zratustra* Fryderyk Nietzsche nazywać będzie sowę „obrzydliwym potworem” (Nietzsche 1999: 145-146).

U schyłku XIX wieku pojawia się w wydaniu książkowym praca Erazma Majewskiego *Sowa w mowie i pojęciach ludu naszego* przedrukowana z czasopisma „Wisła” – rehabilitująca sowy. Publikacja ma charakter naukowy, kulturoznawczy i stanowi kompendium ówczesnej wiedzy o tych ptakach. Autor wykazuje świadomość, dziś nazwalibyśmy – ekologiczną. Tekst powstały u progu XX wieku otwiera nowy rozdział w kulturowym postrzeganiu sów. Zaczyna kształtować wizerunek puchacza z dwudziestowiecznym dystansem naukowym, jako gatunek zwierzęcia, a nie przedmiot magiczny, zrywa przede wszystkim z zabobonnym, krzywdzącym podejściem do ptaka, który nie umie „obronić się” przed tym, czym obdarowała go natura – swoim wyglądem czy trybem życia. Pierwszą część pracy

¹⁷ *Kompletna lista ptaków świata, Strigimorphae, Sowy* [hasło] // <http://www.eko.uj.edu.pl/listaptakow/> [dostęp 19.05.2017]; Karol Linneusz [hasło]. // *Wikipedia*, https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Karol_Linneusz [dostęp 14.05.2017].

¹⁸ *Systema Naturae* [hasło]. // *Wikipedia*, https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Systema_Naturae [dostęp 14.05.2017].

badacz poświęca wiadomościom ornitologicznym dotyczącym trybu życia tych ptaków, a także gatunków powszechnie występujących na ziemiach polskich oraz gatunków rzadkich (Majewski 1899: 1), dalej rozwiewa przesąd o ich ślepotcie w dzień: „pewne gatunki tak dobrze widzą w dzień, jak inne ptaki” (Majewski 1899: 1). Świadom, że odmienne gatunki ptaków z ptasich powodów atakują sowy, ubolewa nad taką samą postawą ludzi (Majewski 1899: 2). Zdając sobie sprawę, że wierzenia „prostaków” (Majewski 1899: 4) dotyczące diabła wcielonego w sówią postać są wynikiem „niedoskonałego stanu wiedzy” (Majewski 1899: 4) o nocnych łowczych, przechodzi do analizy różnych znaczeń, jakie wyobraźnia ludowa nadawała tym drapieżnikom. Wymienia kilkadziesiąt pieśni, przysłów i podań związanych z sowami (Majewski 1899: 4). W ostatniej części zajmuje się etymologią nazw sowych gatunków, które również wywodzą się z sowych cech lub odgłosów. Podchodząc z wyrozumiałością do stanu ludowej wiedzy stara się swoją edukacyjną pracą zmieniać nieprawdziwe przekonania, które nazywa „dziecinnymi”.

Kolejną ważną, tym razem już międzynarodowo, nie tylko lokalnie książką – dziecięcą – jest *Kubus Puchatek*. Postać Sowy Przemądrzałej budzi uśmiech sympatii. Nie wolna od wad, jak wszyscy bohaterowie opowieści o przygodach łakomego misia, nawiązuje do stereotypu sowy niemądrej, ale na tle pozostałych postaci wypada nieźle. Według Kubusia Puchatka, „»jeśli ktokolwiek wie cokolwiek o czymkolwiek« – to tylko Sowa Przemądrzała” (Milne 2016: 65).

Od czasu powołania do życia Kubusia Puchatka i jego przyjaciół ze Stumilowego Lasu – a było to w 1926 roku – książkowy, a zatem i publiczny wizerunek sowy zaczął się poprawiać. We włoskim *Pinokiu* (1883) powstałym ponad czterdzieści lat wcześniej niż *Kubus Puchatek* wystąpił epizodycznie pan Sowa w podobnej do Sowy Przemądrzałej kreacji – pewnego siebie, jednak niedouczzonego medyka, który nie potrafi poradzić sobie z postawieniem diagnozy, czy Pinokio umarł, czy też ledwo, ale jednak żyje (Collodi 2008: 36).

Piękne leśne opowieści rosyjskiego pisarza Vitalija Valentinoviča Bianki (*Виталия Валентиновича Бианки*) absolwenta Wydziału Przyrodniczego Uniwersytetu w Petersburgu powstające głównie w latach międzywojennych (debiut 1923), ukazują dzieciom przyjazny zwierzęcy świat, pozwalają odkrywać tajniki przyrody. Bianki wydawał gazetę „Echa leśne” (miesięcznik przyrodniczy dla dzieci i młodzieży) nie mającą wówczas odpowiednika w skali światowej, o walorze edukacyjnym. Została przetłumaczona na wiele języków i stała się wzorcem dla naukowej literatury dziecięcej.¹⁹ Autor podglądał życie leśnych mieszkańców, dzielił się obserwacjami. Jego twórczość obejmuje ponad trzysta opowiadań, baśni, artykułów. W baśniach antropomorfizacja zwierzęcych postaci ma na celu przekazanie prawdy o życiu, „myślach” i uczuciach prawdziwych zwierząt. Pokolenia wychowane na lekturach Biankiego uczyły się patrzeć na otaczającą przyrodę z miłością, zrozumieniem i szacunkiem. Podglądanie zwierzęcych

¹⁹ Бианки Виталий Валентинович (1894—1959) [hasło] [Vitalij Valentinovič] // <http://funeral-spb.ru/necropols/bogoslovskoe/bianki/> [dostęp 25.05.2017], http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/BIANKI_VITALI_VALENTINOVICH.html [dostęp 31.08.2018].

zwyczajów pozwalało dzieciom zrozumieć zachowania zwierząt, a przyszłym dorosłym troszczyć się o ekosystem. Oczywiście nie mogło zabraknąć sowy pośród mieszkańców lasu. Jest ona między innymi bohaterką opowiadania *Sowa*²⁰.

W czwartym tomie *Opowieści z Narnii – Srebrnym krześle* z 1953 roku Clive Staplesa Lewisa zostaje powołana do życia sowa Świeciopuch, której wizerunek jest już bardzo ciepły. Rola Świeciopucha jest drugoplanowa, niemniej jednak jest on bardzo pomocny głównym bohaterom, Eustachemu Scrubb i Julii Pole w rozpoczęciu poszukiwań zaginionego królewicza Riliana. Ptak ukazany jest tu jako mądry i życzliwy ludziom.²¹

Radykalną zmianę w postrzeganiu sów miały przynieść jednak dopiero powieści Joanne Kathleen Rowling z serii *Harry Potter*. Chcę skupić się na początkowych rozdziałach pierwszej części, *Harry Potter i kamień filozoficzny* [*Harry Potter and the philosopher's stone*, 1997]. Mamy tu do czynienia z celową zmianą wizerunku zwierząt – nie tylko sów, również kota i węża – które przez wieki padały ofiarami przesądów. Harry zostaje wprowadzony do powieści od razu jako bohater pozytywny. „Magiczność” sów, które w początkowych ustępach powieściowego cyklu są wszechobecne i pojawiają się w pozostałych częściach powieści, polega na tym, że budzą strach w „mugolach” – ludziach na wskroś racjonalnych, bez wyobraźni, uprzedzonych do rzeczy nieznanych. Sowy występują w powieści jako stworzenia niezwykle użyteczne. Dostarczają pocztę, są wysłannikami, łącznikami między „czarodziejami” oraz między czarodziejami i „mugolami”. One to zarzuciły listami do Harry’ego dom wujostwa Dursley’ów, u których Harry się wychowywał. Uczniowie Hogwartu, szkoły dla czarodziei, do której ostatecznie po wielu perypetiach trafia główny bohater, mogą hodować sowy, jako zwierzątko. Muszą o nie dbać, zajmować się nim. Harry dostaje od gajowego Hagrida na swoje jedenaste urodziny, podobnie jak dzieci dostają psa – wielką sowę śnieżną, którą nazwie Hedwigą (Polkowski, Lipińska 2008: 145). Powieściowe sowy mają imiona: „bardzo stary” puchacz rodziny Wesleyów ma na imię Errol (Polkowski, Lipińska 2008: 109), Hermes, to imię puchacza Percy’ego Weasleya, którego dostał, kiedy został prefektem (Polkowski, Lipińska 2008: 145), natomiast Świśtoświnkę (sóweczkę) Ron dostał od Syriusza Blacka (Polkowski, Lipińska 2008: 326). Pewien internauta nazwał sowy najważniejszym bohaterem zbiorowym (Dreamstoher 2006), i to prawda. Pojawiają się na początku większości tomów, wprowadzają w akcję roznosząc przesyłki. Bycie listonoszami-posłannikami, to ich główna rola. W *Tezaurusie: Harry Potter* pod hasłem „sowy” znajduje się taki opis, z podanymi numerami stron, na których występują:

w świecie czarodziejów przenoszą listy i inne przesyłki. W powieściach J. K. Rowling wymienia się różne gatunki sów: puchacze, syczki, jarzębate, włochatki, uszatki, śnieżne, sóweczki, płomykówki

²⁰ Wydanie rosyjskie, z którego korzystam: Бианки 1987[Bianki 1987], wydanie polskie: Bianki 1975.

²¹ Dreamstoher 2006; *Srebrne krzesło* [hasło]. // *Wikipedia*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Srebrne_krzeslo%C5%82o [dostęp 19.05.2017].

KF 1,4,6,8,9,10,12,16,17, KT 1,5,6, WA 1,4,5,14,22, CO 2,5,13,15,18,26,27,28,29,31, ZF 1,2,6,14,26,29, KP,3,5,11,15, IS 25,31”²²

Oprócz tego w słowniku sowy wymienione z imienia mają swoje przypisy na odrębnych stronach. Łącznie więc mowa o tych ptakach jest w bardzo wielu miejscach każdej z powieści – oczywiście zawsze w sposób pozytywny. W samym pierwszym tomie nocne ptaki są wszechobecne. Zindywidualizowana sowa zostaje zwierzątkiem najważniejszej postaci. Rubeus Hagrid, między innymi strażnik kluczy w Hogwarcie, zanim podarował tak wspaniały prezent Harry’emu, wypowiedział słowa, które właściwie zmieniły kulturowy obraz sowy, nie tylko literacki. One to wpłynęły na postrzeganie tych ptaków w szeroko rozumianych mediach i kulturze masowej, wpłynęły na design przedmiotów użytkowych, artystycznych, akcesoriów dziecięcych, wygląd publikacji naukowych, stron www. związanych z nauką itp. oraz pogłębiły zainteresowanie życiem i ochroną sów:

Wiesz co, kupię ci zwierzątko. Nie ropuchę... ropuchy już wyszły z mody, wyśmialiby cię... i osobiście nie lubię kotów, zawsze przy nich kicham. Kupię ci sowę. Wszystkie chłopaki chcą mieć sowy, są bardzo przyteczne, zaniósł ci list, co zechcesz (Rowling 2000: 89).

Skoro ropuchy „wyszły z mody”, to sowy, które są obiektem pożądania „wszystkich chłopaków” – są modne. Cóż, moda to wytrych do sławy we współczesnych czasach. Sowy stały się modne, czyli sławne. Chcą je hodować dzieci, główny bohater posiada sowę. Powieść zrobiła furorę, a z nią sowy. Ich nie aż tak wielka w poza powieściowym świecie przyteczność (dawniej tępiły na potęgę myszy i szczury w ludzkich siedzibach, ale dziś załatwia to deratyzacja, bo to sowy wytępiono) została przetworzona w symbol dbałości o naturę. Patronują miejscom pięknym o nieskalanej czystości. Sowa stała się oto (nareszcie) dobra – tylko i wyłącznie. Godna szacunku, ponieważ pomaga z poświęceniem ludziom. *Tezaurus* Harry’ego podaje etymologię imienia Hedwigi, sowy głównego bohatera: „germ. hedwig – „osoba waleczna”, szw. hedwig – „ktoś, komu można zaufać”, pol. Jadwiga (Polkowski, Lipińska 2008: 145). Autorka zadała sobie mnóstwo trudu by podobnie jak zaklęcia, które są szaradami, zbitkami pochodzącymi z różnych języków, tak imiona i nazwy były nasycone znaczeniami. Słownik wiedzy o baśniowym, magicznym świecie czarodziejów stworzonym przez Rowling podaje odwołania do blisko czterdziestu języków (Polkowski, Lipińska 2008: 9-10). Sowie poświęcenie i pracowitość są powszechnie znane (Rowling 2000: 58, 68). Śnieżna sowa Hedwiga poza tym, że samo znaczenie jej imienia jest pozytywne – ma „międzynarodowe” święte patronki – Hedwig von Andechs [Hedwig von Schlesien] (pol. św. Jadwigę Śląską) i św. Jadwigę Andegaweńską.²³ Zarówno

²² Polkowski, Lipińska 2008: 310-311. Kapitaliki oznaczają skróty poszczególnych tomów: KF *Harry Potter i kamień filozoficzny*, KT *Harry Potter i komnata tajemnic*, WA *Harry Potter i więzień Azkabanu*, CO *Harry Potter i czara ognia*, ZF *Harry Potter i zakon feniksa*, KP *Harry Potter i księżę półkrwi*, IS *Harry Potter i insygnia śmierci*.

²³ Jadwiga Śląska [hasło]. // *Wikipedia*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Jadwiga_%C5%9A1%C4%85ska [dostęp 25.05.2017], Jadwiga Andegaweńska [hasło].

heilige Hedwig, jak i święta Jadwiga opiekowały się ubogimi, a przecież Harry był sierotą. Występujące masowo w książce sowy, jak również w przemawiającej jeszcze bardziej do wyobraźni ptasimi scenami z udziałem tych ptaków – ekranizacji²⁴, zwróciły w nietypowy sposób uwagę na problem malejącej sowej populacji. W pełni ukazały urok tych zwierząt. Książka podkreśliła ich użyteczność i lojalność (ogólnie dobroć), a film wyeksponował urodę.

Białe sowy symbolizują czystość. Pomagały tym, którzy walczyli ze złem wcielonym w Voldemorta. Od czasu ukazania się przygód Harry'ego nie pisze się o sowach źle. Już nie są, ani symbolem ciemnych mocy, ani głupoty. Są miłym, mądrym lub sympatycznym zwierzątkiem z książeczek dla dzieci lub pisze się o nich z sentymentem, jak o stworzeniu baśniowym, utraconym, rodzaju jednorożca.

Zajmując się kwestią literackiego wizerunku sowy nie można pominąć dyskusji (wybuchającej przy każdej kolejnej części), jaka toczyła się w prasie w związku z książką o Harrym Potterze i opartym na niej filmie. Symbolika sowy była i nadal pozostaje wieloznaczna. To, że jej obraz się ocieplił, nie znaczy, że nie występuje równocześnie w całym kulturowym bogactwie jej wyobrażenia. Dlatego, gdy mamy z nią do czynienia, trzeba sobie każdorazowo zadać pytanie, o jaką sowę chodzi w danym przypadku.

Książki oraz filmy o Potterze bywały oskarżane o magię. Protestowano przeciwko ich rozpowszechnianiu. Dopiero pewien dystans czasowy pozwolił spojrzeć na nie łaskawiej. Jacek Dunin-Borkowski (ksiądz) poświęcił zagadnieniu potteromanii kilka artykułów na łamach „Więzi”.

Za najlepszą warstwę fabuły Pottera uważa opisanie zła. Lord Voldemort,

choć jest śmiertelnikiem, zbliża się do chrześcijańskiego pojmowania zła – jest istotą, która w pełni wybiera zło. Jest przeciwnikiem wszystkiego, co dobre i piękne. (...) Chcąc dotrzeć do Tego, którego Tolkien nazwał „prapierwotną Bielą”, trzeba zwalczyć zło i zwalczyć Złego. Droga do raju zawsze prowadzi przez walkę z szatanem.²⁵

Harry nie jest świętym, lecz słabym człowiekiem dobrej woli. Dopiero przy samym końcu cyklu, na drodze służenia dobru większemu od własnego, dochodzi do decyzji poświęcenia swego życia, a to jest już bliskie świętości. (Dunin-Borkowski 2008: 142-143)

Tak więc sowa, którą kiedyś straszono dzieci znalazła sobie miejsce w duszpasterstwie u boku Harry'ego Pottera, czarodzieja, którego „niby” magia nawet nie zbliża się do okultyzmu. Sama autorka powieści w licznych wywiadach

---

// *Wikipedia*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Jadwiga_Andegawe%C5%84ska [dostęp 25.05.2017].

²⁴ Brytyjsko-amerykański film *Harry Potter and the Sorcerer's Stone* na podstawie książki Rowling w reżyserii Chrisa Columbusa miał premierę pod koniec 2001 (w Polsce styczeń 2002), <http://www.filmweb.pl/Harry.Potter.I.Kamien.Filozoficzny> [dostęp 25.05.2017].

²⁵ Jacek Dunin-Borkowski, *Harry, Frodo i Chrystus*, „Więzi” nr 2, 2002, s. 131-132.

przyznaje się do swojej miłości do sów; na czwartej stronie jednego z nich jest zdjęcie J. K. Rowling z sową śnieżną.²⁶ Współczesna kulturowa, „napisana” sowa jest pożyteczna, a przede wszystkim piękna i przyjazna ludziom. Należy się o nią troszczyć.²⁷ Dominująca sowa kulturowo-literacka posiada obecnie szereg przymiotów. Właściwie nie pisze się już o niej źle. Po prostu nie wypada. Sowa „obrzydliva”, „przemądrzała” czy „złowróźbna” odeszła w niepamięć. Pozostała ta mądra, pomocna, również dzielna – waleczna.

BIBLIOGRAPHY

- Бианки 1987:** Бианки, В. В. *Сова*. Художник Я. Манухин. Москва: Издательство „Малыш”. **Bianki 1987:** Bianki V. V. *Sowa*. Hudožnik: J. Manuhin. Moskva: Izdatiel'stvo „Malyš”.
- Bianki 1975 w:** Bianki, W. Sowa [przełożyła Maria Kowalewska] // Bianki, W. *Gdzie raki zimują i inne opowiadania*. Wybór M. Kostrzewa. Ilustracje M. Gawryś. Warszawa: Nasza Księgarnia, s. 89–91.
- Browne, Warren 1995:** Browne V., Warren, V. *Animal Lore and Legend: Owl*. Illustr. D.a Magnuson. [Brak miejsca wydania:]Scholastic.
- Collodi 2008:** Collodi, C. *Pinokio*. Tłum. P. Jabłońska. Opracowanie A. Popławska. Kraków: Wydawnictwo „Greg”.
- Dunin-Borkowski 2008 w:** Dunin-Borkowski, J. Egzorcyzmowanie Harry’ego // *Więź*, № 2-3, s. 140–144.
- Dunin-Borkowski 2002 w:** Dunin-Borkowski, J. Harry, Frodo i Chrystus. // *Więź*, № 2, s. 129–132.
- Eason 2008:** Eason C., *Fabulous Creatures, Mythical Monsters, and Animal Power Symbols: A Handbook*. Wetsport, CT, USA. London: Greenwood Publishing Group.

---

²⁶ Jak powstał Harry Potter: wywiad z Joanne K. Rowling 2002: 4. Linki do części pozostałych wywiadów i czatu z autorką są umieszczone na s. 10 *Tezaurusa* dotyczącego Harry’ego Pottera, na który kilkakrotnie się powoływałam.

²⁷ Oczywiście „moda” na sowy, z jednej strony zwróciła uwagę na te ptaki, przyczyniła się do powstania różnych fundacji i działań zajmujących się ich ochroną, a z drugiej spowodowała w dzieciach chęć posiadania „zwierzątka”, które miał Harry, co spowodowało masowy handel sowami, a co za tym idzie przysporzyło kolejnych cierpień tym ptakom, ale to już problem ornitologiczny, nie literacki, zob. Stachowicz, F. *Harry Potter niszczy angielski ekosystem*, <http://pej.cz/Harry-Potter-niszczy-angielski-ekosystem-a3094> [dostęp 25.05.2017, [mig, Reuters/PAP z 3.11.2010] *W Indiach giną sowy. Przez Harry’ego Pottera*, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,8604329,W_Indiach_gina_sowy__Przez_Harry_ego_Pottera.html [dostęp 25.05.2017], [PolskieRadio.pl, Wiadomości, Styl Życia, 3.11.2010] *Sowy giną przez Harry’ego Pottera*, <http://www.polskieradio.pl/5/240/Artykul/272528,Sowy-gina-przez-Harryego-Pottera> [dostęp 25.05.2017].

- Aviariusm 2005 w:** Aviariusm // *Fizjologi i Aviariusm. Średniowieczne traktaty o symbolice zwierząt*. Przekład i opracowanie S. Kobielus. Kraków: Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów, s. 87–168.
- Flawiusz 1962:** Flawiusz, J. *Dawne Dzieje Izraela (Antiquitates Judaicae)*. Red. ks. E. Dąbrowski. Poznań – Warszawa – Lublin: Księgarnia Św. Wojciecha.
- Forstner 1990 w:** Forstner, D. OSB. Sowa [hasło]. // *Świat symboliki chrześcijańskiej*. Przekład i opracowanie W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński. Wybór ilustracji i komentarz T. Łozińska. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, s. 246–247.
- Fredro 2003:** Fredro, A. *Pan Jowialski*. Kraków: Wydawnictwo Zielona Sowa.
- Heintzenberg 2008:** Heintzenberg, F. *Sowy i ptaki szponiaste: wszystkie gatunki Europy*. Tłum. A. Dmoch. Warszawa: Multico Oficyna Wydawnicza.
- Historia Literatury Polskiej w Dziesięciu Tomach 2003:** *Historia Literatury Polskiej w Dziesięciu Tomach*. T. IV: *Oświecenie: część pierwsza*. Autor tekstów A. Cieński i in.. Red. A. Skoczek. Bochnia: Prowincjonalna Oficyna Wydawnicza, Kraków: Wydawnictwo SMS.
- Jak powstał Harry Potter: wywiad z Joanne K. Rowling 2002:** *Jak powstał Harry Potter: wywiad z Joanne K. Rowling*. Rozmawiała L. Fraser. Przełożył A. Polkowski. Poznań: Media Rodzina.
- Kłosiewicz, Kłosiewicz 2011:** Kłosiewicz, S. i O. *Przyroda w polskiej tradycji*. Warszawa: Sport i Turystyka – Muza.
- Knowling 1998:** Knowling, P. *A Wisdom of Owls*. Illustrations by Elizabeth Rashley, Sarah Lawrence. [Brak miejsca wydania] Avenue Press.
- Kobielus 2002:** Kobielus, S. Sowa [hasło]. // Kobielus S. *Bestiariusm chrześcijańskie: zwierzęta w symbolice i interpretacji. Starożytność i średniowiecze*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, s. 300–302.
- Krasicki 1989:** Krasicki, I. Orzeł i Sowa. // Krasicki I. *Poezje*. Wybrał i wstępem poprzedził Z. Goliński. Warszawa: Czytelnik, s. 157.
- Majewski 1899:** Majewski E. *Sowa w mowie i pojęciach ludu naszego*. Odbitka z tomu XIII *Wisły*. Warszawa [brak wydawnictwa].
- Marszałek 2003 w:** Marszałek, A. Posłowie. // Fredro, A. *Pan Jowialski*. Posłowie A. Marszałek. Kraków: Wydawnictwo Zielona Sowa, s. 155–167.
- Mickiewicz 1993:** Mickiewicz, A. Lilije, Do M*** // Mickiewicz A. *Ballady i romanse, sonety, inne wiersze*. Kraków: Eventus, s. 69–81, s. 154–156.
- Milne 2016:** Milne, A. A. *Winnie the Pooh*. Illustrations by E. H. Shepard. *Kubuś Puchatek*. Przełożyła I. Tuwim [wersja dwujęzyczna]. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Mrowiec 2014:** Mrowiec, J. *Sowy: tajemnicze i nieuchwytnie*. Warszawa: Grupa Wydawnicza Foksal.
- Nietzsche 1999:** Nietzsche, F. *To rzekł Zratustra*. Tłum. S. Lisiecka, Z. Jaskuła. Warszawa: PIW.
- Owidiusz 2002:** Owidiusz. *Przemiany (Metamorfozy)*. Tłumaczył B. Kiciński. Kraków: Wydawnictwo Zielona Sowa.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych 1980: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*.

Opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich (*Biblia Tysiąclecia*). Wyd. III popr. Red. odpowiedzialny ks. K. Dynarski. Red nauk o. A. Jankowski, ks. L. Stachowiak (*Stary Testament*), ks. K. Romaniuk (*Nowy Testament*). Wydawnictwo Pallotinum: Poznań-Warszawa.

Polkowski, Lipińska 2008: Polkowski, A., Lipińska, J. *Tezaurus: Harry Potter I-VII*. Ilustracje A. Zawada. Warszawa: W. Cejrowski Ltd.

Rowling 2000: Rowling, J. K. *Hary Potter i kamień filozoficzny*. Ilustrowała M. Grandpré. Tłum. A. Polkowski. Poznań: Media Rodzina.

Ryken 1998 w: Ryken, L. Ptaki [hasło] // Wilhoit, J. C. *Słownik symboliki biblijnej*. Longman Tremper III. Warszawa: Vocatio, s. 843–846.

Sowa [hasło] 2003: Sowa [hasło] // *Słownik symboli literackich*. Opracowanie R. Kuleszewicz. Białystok: PRINTEX, s. 230–232.

Szekspir 2010: Szekspir, W. *Makbet*. Tłum. Józef Paszkowski. Oprac. W. Rzehak, K. Duda-Kaptur. Kraków: Wydawnictwo Greg.

Warhol 2008: Warhol, T. *Animal ways: owls*. Illustrations copyright by Ka Botzis. New York: Marshall Cavendish Benchmark .

Weinstein 1989: Weinstein, K. *The owl: In Art Myth and Legend*. New York: Crescent Books.

STRONY INTERNETOWE:

Біанкі Віталій Валентинович (1894—1959) [hasło] // <http://funeral-spb.ru/necropols/bogoslovscoe/bianki/> [dostęp 25.05.2017], http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/BIANKI_VITALI_VALENTINOVICH.html [dostęp 31.08.2018]. Bianki Vitalij Valentinowicz [hasło] // <http://funeral-spb.ru/necropols/bogoslovscoe/bianki/> [dostęp 25.05.2017], http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/BIANKI_VITALI_VALENTINOVICH.html [dostęp 31.08.2018].

Cygański 1842 w: Cygański, M. Sowa. // Cygański, M. *Myślistwo ptasze: dzieło z XVI wieku obejmujące wykład wszystkiego co wówczas do myślistwa należało, a obok tego wymieniające rodzaje i gatunki ptaków krajowych*. Przedmowa, objaśnienia i przypisy A. Waga. Warszawa: M. Chmielewski [s. skanu: 191-199] // <https://polona.pl/item/12048515/190/> [dostęp 14.05.2017].

Dreamstoher 2006: Dreamstoher, A. *Sowa, towarzyszka czarownic i czarnoksiężników*. // <http://www.prorok.pl/czarownica/art-1146,0.html> [dostęp 12.05.2017].

Fontaine, J. de La. *Mysza i sowa*. // http://gabriellas.prv.pl/J.de_La_Fontaine/Mysza_i_sowa_J.de_La_Fontaine.html [dostęp 30.08.2018].

Goldowski 2015: Goldowski K. *Sowy nie są tym, czym się wydają*. <https://www.slawoslaw.pl/sowy-nie-sa-tym-czym-sie-wydaja/> [dostęp 19.05.2017].

Gray, D. Owl. // **Gray, D.** *Christian symbols*, http://www.christiansymbols.net/animals_13.php [dostęp 13.05.2017].

Harry Potter and the Sorcerer's Stone [film] // <http://www.filmweb.pl/Harry.Potter.I.Kamien.Filozoficzny> [dostęp 25.05.2017].

Iluminaci bawarscy [hasło]. // Wikipedia, https://pl.m.wikipedia.org/wiki/iliuminaci_bawarscy [dostęp 12.05.2017].

- Jadwiga Andegaweńska [hasło].** // Wikipedia, https://pl.wikipedia.org/wiki/Jadwiga_Andegawe%C5%84ska [dostęp 25.05.2017].
- Jadwiga Śląska* [hasło]. // Wikipedia, https://pl.wikipedia.org/wiki/Jadwiga_%C5%9A%C4%85ska [dostęp 25.05.2017].
- Kompletna lista ptaków świata – UJ*, Strigimorphae, Sowy. // <http://www.eko.uj.edu.pl/listaptakow/> [dostęp 19.05.2017].
- Lewis 2012:** Lewis, D. The owl pages. // <http://www.owlpages.com/owls/articles.php?a=63> [dostęp 2.05.2017].
- Linneusz Karol [hasło].** // Wikipedia, https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Karol_Linneusz [dostęp 14.05.2017].
- Margasińska 2016:** Margasińska, M. Ogród zoologiczny pana Szekspira, *Dziennik Teatralny Warszawa*, 11 kwietnia, <http://www.dziennikteatralny.pl/artykuly/ogrod-zoologiczny-pana-szekspira.html> [dostęp 12.05.2017].
- Sowa, symbol mądrości czy ucieleśnienie złych mocy. Oprac. J. Radzewicz. // Rolniczy Magazyn Elektroniczny, Centralna Biblioteka Rolnicza im. Michała Oczapowskiego, rme.cbr.net.pl/index...i.../676-sowa-symbol-mdroci-czy-ucielenienie-zych-mocy [dostęp 19.05.2017].
- Srebrne krzesło [hasło]. // Wikipedia, https://pl.wikipedia.org/wiki/Srebrne_krzes%C5%82o [dostęp 19.05.2017].
- Stachowicz F.,** *Harry Potter niszczy angielski ekosystem.* // <http://pej.cz/Harry-Potter-niszczy-angielski-ekosystem-a3094> [dostęp 25.05.2017].
- Systema Naturae [hasło].** // Wikipedia, https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Systema_Naturae [dostęp 14.05.2017].
- Waškowski 2015 w:** Waškowski K. Dyferencjacja stylowa w tekście Mateusza Cygańskiego »Myślistwo ptasze«, w którym się opisuje sposób dostawiania wszelakiego ptaka. // *Ling Varia*: № 2 (20), X, <http://www.lingvaria.polonistyka.uj.edu.pl/documents/5768825/9fb3cb65-3231-478f-82d2-154aa25830f0> [dostęp 14.05.2017].
- [mig, Reuters/PAP z 3.11.2010]** *W Indiach giną sowy. Przez Harry'ego Pottera* // http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,8604329,W_Indiach_gina_sowy__Przez_Harry_ego_Pottera.html [dostęp 25.05.2017].
- [PolskieRadio.pl, Wiadomości, Styl Życia, 3.11.2010]** *Sowy giną przez Harry'ego Pottera* // <http://www.polskieradio.pl/5/240/Artykul/272528,Sowy-gina-przez-Harryego-Pottera> [dostęp 25.05.2017].